

ВІДГУК

**ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА,
КАНДИДАТА ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК
ТЕПТЮК ЮЛІЇ ОЛЕКСАНДРІВНИ**

**на дисертаційну роботу
БЕРТАШ МАРІЇ ІГОРІВНИ**

на тему

**«ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВІДБІР ПРАЦІВНИКІВ
ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ»,**

**поданої на здобуття ступеня доктор філософії
за спеціальністю 053-Психологія**

Дисертація Берташ Марії Ігорівни присвячена надзвичайно актуальній темі, оскільки являє собою продуктивну спробу внести вагомий вклад у вирішення актуальної науково-практичної проблеми професійно-психологічного відбору працівників державної митної служби. Актуальність дослідження визначається тривалістю та складністю функціонуючої станом на теперішній час системи відбору до митних органів, що лежить в основі її недостатньої ефективності. Сучасна система професійно-психологічного відбору спрямована на врахування професійного критерію, що полягає у рівні сформованості професійних вмінь, знань та навичок. При цьому медичний, фізіологічний, а особливо психологічний критерій залишаються поза фокусом уваги фахівців з відбору. Тому здійснене дисертаційне дослідження покликано виправити наявний дисбаланс врахування різноманітних критеріїв у процесі професійно-психологічного відбору.

Авторкою дисертації з наукової точки зору коректно визначено об'єкт, предмет, мету, а також завдання дослідження. Нею гармонійно поєднано у психологічному інструментарії як теоретичні, емпіричні, так і відповідні математичні методи дослідження. Слід також зазначити, що М.І. Берташ коректно визначено наукову новизну одержаних результатів.

Зокрема, нею уперше

запропоновано концептуальну модель дослідження психологічних детермінант здійснення професійного відбору працівників Державної митної служби, в якій виокремлено ряд інструментальних та особистісно-змістовних психологічних детермінант здійснення професійної діяльності працівниками митниці;

розроблено авторську професіограму, що включає такі структурні частини як: умови професійної діяльності, соціально-психологічні чинники діяльності, зміст професійної діяльності, психофізичні стани суб'єкта діяльності та психограму працівника Державної митної служби що, у свою чергу, містить професійно значущі якості та критерії, протипоказання до виконання відповідної професійної діяльності. Структуру психограми працівника митниці складають його морально-ділові якості, пізнавальні якості, емоційно-вольові якості, комунікативні якості, особистісні властивості та характеристики мотиваційно-ціннісної сфери;

розроблено багаторівневий діагностичний комплекс для професійного відбору працівників Державної митної служби, який дозволить розкрити психологічні чинники ефективності моніторингово-контрольного (орієнтаційно-пошукового), комунікативного (кооперативного), організаційного (нормативно-стимулюючого) компонентів діяльності фахівців митної служби;

розроблено практичні рекомендації щодо планування та здійснення професійно-психологічного відбору майбутніх працівників Державної митної служби, що дозволить підвищити мотивацію та залученість працівників, знизити рівень плинності кадрів, підвищити ефективність навчання та розвитку фахівців митної служби;

Крім того, дисертанткою удосконалено класифікацію психологічних детермінант професійно-психологічного відбору, в якій виокремлено спеціальні професійно важливі якості (вмотивованість до здійснення конкретного виду діяльності, рівень професійної підготовки: спеціальні знання, вміння та

навички, спеціальні професійні здібності (когнітивні, емоційні, вольові) та універсальні професійно важливі якості (загальний рівень інтелектуального розвитку, ціннісні орієнтації, що визначають ставлення до справи, комунікативний потенціал та лідерські якості, стресостійкість, самовладання та саморегуляція).

До того ж у дисертації М.І. Берташ подальшого розвитку набув теоретико-методологічний підхід до формування професійного відбору працівників митної служби, що охоплює принципи, методи та інструменти, спрямовані на забезпечення відповідності кандидатів професійним, психологічним і моральним стандартам митної служби.

Безперечним необхідно визнати і практичне значення одержаних результатів дослідження, яке полягає у тому, його матеріали можуть бути використані в роботі закладів вищої та професійної освіти для оптимізації професійної підготовки майбутніх працівників Державної митної служби, а також відділами персоналу і кадровими агентствами з метою відбору або професійного вдосконалення персоналу, фахівцями-профконсультантами з метою забезпечення психодіагностики професійно-орієнтованої молоді, що сприятиме оптимізації роботи згаданих фахівців та матиме позитивні наслідки, зокрема в державній службі та психологічній сфері.

Отримані результати рекомендується до використання в освітньому процесі у закладах вищої освіти України при викладанні таких дисциплін як: «Психологія управління», «Психологія особистості», «Психологія лідерства», «Організаційна психологія», «Психологія бізнесу», «Економічна психологія», «Сучасні психотехнології в професійній діяльності працівників органів, які здійснюють контрольні функції», а також в лабораторіях практичної психології при проведенні психодіагностичних обстежень, відповідних тренінгів та семінарів.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи вивчення психологічних детермінант у здійсненні професійно-психологічного відбору» дисертанткою встановлено, що професійно-психологічний відбір є важливою

складовою управління персоналом та формування ефективного колективу в сучасних державних та приватних організаціях. Ця процедура має за мету визначення та відбір кандидатів, які найбільше відповідають вимогам конкретної посади та організаційної культури підприємства. Цей процес спрямований на виявлення не лише професійних, а й психологічних компетенцій кандидатів. Аналіз джерельної бази дозволив виокремити психометричний, біографічний, компетентнісний, психофізіологічний та інтегративний підходи до визначення психологічних детермінант професійно-психологічного відбору.

У якості робочого визначення дефініції професійно-психологічного відбору було обрано наступне: професійно-психологічний відбір – це спеціалізований алгоритм вивчення та ймовірнісної оцінки придатності особи до оволодіння професією, набуття високого рівня професійних вмінь, а також ефективного виконання професійних обов'язків у різноманітних умовах професійної діяльності. У структурі професійно-психологічного відбору містяться чотири компоненти: медичний, психологічний, соціальний та педагогічний. Психологічні детермінанти професійно-психологічного відбору являють собою ті психологічні характеристики особистості, що забезпечують їй високу ефективність та успішність під час виконання професійних обов'язків.

З'ясовано, що вкрай важливим під час професійного відбору є визначення адекватних критеріїв, за якими він має здійснюватись. Особливої уваги у процесі відбору на роботу у воєнізовані формування, до яких відноситься і митна служба, потребує саме психологічний критерій, що передбачає використання психодіагностичних технологій у процесі кадрового відбору: психологічна характеристика та індивідуальна діагностика, побудова професійних діаграм, прогнозів успішності майбутнього митника.

У другому розділі «Формування дослідження психологічних детермінант професійно-психологічного відбору працівників державної митної служби» дисертанткою було розроблено власну концептуальну модель психологічних детермінант професійно-психологічного відбору працівників Державної митної

служби. У створеній моделі враховано ключові компоненти його фахової діяльності та психологічний «субстрат», що лежить в основі успішної реалізації кожного з компонентів. Особливістю побудованої моделі є те, що в ній виокремлено ряд інструментальних та особистісно-змістовних психологічних детермінант здійснення професійної діяльності працівниками митниці.

Професіограма працівника Державної митної служби розроблена авторкою у відповідності до структури, запропонованої в Національній академії внутрішніх справ та включає вичерпну характеристику таких структурних частин як умови професійної діяльності, соціально-психологічні чинники діяльності, зміст професійної діяльності, психофізичні стани суб'єкта діяльності, психограма професії – професійно значущі якості та критерії, протипоказання до виконання відповідної професійної діяльності. Структуру розробленої психограми працівника митниці складають його морально-ділові якості, пізнавальні якості, емоційно-вольові якості, комунікативні якості, особистісні властивості та характеристики мотиваційно-ціннісної сфери.

Дисертанткою представлено комплекс конкретних показників та критеріїв сформованості психологічних детермінант професійно-психологічного відбору, які являють собою суто психологічні характеристики, що позначають процесуальні та якісні особливості функціонування когнітивної, емоційно-вольової, саморегуляційної, мотиваційно-ціннісної та диспозиційно-характерологічної сфер кандидатів, що безпосередньо визначають їх відповідність вимогам професії митника. Визначення цих показників та критеріїв дозволило підібрати та охарактеризувати психологічний інструментарій для діагностики формування психологічних детермінант професійно-психологічного відбору та впорядкувати його в єдиний діагностичний комплекс, що може застосовуватись для вирішення завдань відбору працівників митниці. Зокрема, розроблений багаторівневий комплекс діагностичного інструментарію дозволить розкрити психологічні чинники ефективності моніторингово-контрольного (орієнтаційно-пошукового),

комунікативного (кооперативного), організаційного (нормативно-стимулюючого) компонентів діяльності фахівців митної служби.

У третьому розділі «Експериментальна перевірка ефективності формування психологічних детермінант відбору майбутніх працівників державної митної служби» дисертанткою У результаті здійсненої експериментальної перевірки ефективності формування психологічних детермінант відбору майбутніх працівників Державної митної служби було зроблено декілька важливих висновків.

Встановлено, що логічне мислення та інтелектуальна лабільність виступають значущими психологічними детермінантами, що мають враховуватись під час професійно-психологічного відбору майбутніх працівників митної служби. Створена у закладі вищої освіти, який виступив базою емпіричного дослідження, система здобуття професії митника є ефективною і дозволяє суттєво збільшувати когнітивний потенціал здобувачів освіти в аспекті розвитку тих когнітивних здібностей, які є професійно значущими для діяльності працівника митної служби. Емоційне тло професійної діяльності митника також виступає значущою психологічною детермінантою професійно-психологічного відбору, а сформована схильність майбутніх працівників до позитивних емоційних переживань зумовлюють їх ефективність у царині обраної професійної діяльності. По мірі оволодіння професією митника зростає вірогідність збільшення частоти переживань позитивного спектру. Це пов'язано з поступовою адаптацією до вимог навчально-пізнавальної діяльності та професії.

Крім названих, значущими психологічними детермінантами професійно-психологічного відбору майбутніх митників можна вважати: ступінь розвитку у структурі їх особистості емоційного інтелекту, рівень самоконтролю у спілкуванні, конструктивні мотиви професійної діяльності, добросовісність, емоційна стабільність та відкритість новому досвіду.

У підсумку дисертанткою встановлено, що майбутні митники, які навчаються на більш старших курсах мають більш розвинені психологічні

характеристики, що виступають детермінантами професійно-психологічного відбору. Також доведено, що ключовими детермінантами професійно-психологічного відбору майбутніх працівників митної служби, що виступають базовими психологічними маркерами їх професійної придатності є розвинена інтелектуальна лабільність, сформовані навички саморегуляції та емоційного інтелекту, переважання в загальній картині емоційності схильності до переживання позитивних емоцій, розвинена та гармонійна мотивація професійної діяльності. Визначено, що основними психологічними параметрами, що відіграють системотвірну роль диференціюючого критерію, за яким можливо визначити психологічний типаж майбутнього митника, виступають їх диспозиційно-характерологічні та мотиваційно-ціннісні особливості. Результати емпіричного дослідження переконливо підтверджують правомірність виокремлених, у рамках концептуальної моделі, психологічних детермінант професійно-психологічного відбору та можливість їх застосування у практиці управління персоналом, до складу якого входять відповідні фахівці. Враховуючи результативність формування психологічних детермінант успішної професійної діяльності у майбутніх працівників митної служби під час перебування у закладі вищої освіти, було також доведено ефективність системи підготовки відповідних фахівців у сучасному освітньому середовищі.

У цілому зазначимо, що авторкою у роботі на великому теоретичному та емпіричному матеріалі, послідовно та неухильно дотримуючись визначених у теоретичній частині методологічних засад, розкриваються та обґрунтовуються її основні положення. При цьому, доведення їх здійснюється М.І. Берташ із належною доказовістю і послідовністю. Разом із тим при загальному позитивному враженні від опанованої роботи вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження, побажання та рекомендації.

1. Не до кінця є зрозумілим, яку модель авторка прагне розробити - концептуальну модель формування дослідження психологічних детермінант професійного відбору (2 завдання), модель сформованості психологічних детермінант професійного відбору (4 завдання), модель дослідження взагалі (5

завдання) чи концептуальну модель дослідження психологічних детермінант здійснення професійного відбору (наукова новизна).

2. На ст. 59 рисунок концептуальної моделі психологічних детермінант професійно-психологічного відбору працівників Державної митної служби виконаний у занадто малому розмірі, що утруднює читання тексту на ньому.

3. На нашу думку, авторка досліджує психологічні детермінанти не професійно-психологічного відбору, а професійної придатності працівників Державної митної служби. У такому випадку назва підрозділу 2.2 стає більш зрозумілою, оскільки самі детермінанти формуються об'єктивно.

4. У таблиці 2.3. необхідно окремо прописати, яким критеріям відповідають певні діагностичні показники, бо подано лише показники.

5. В розділі 3.2. одні й ті ж показники аналізувались за допомогою двох статистичних методів, якісні результати яких дублюють один одного. То ж, як нам здається, достатньо було обрати одного.

6. Робота не позбавлена орфографічних помилок, наприклад: виділяє наступні замість - виокремлює такі; у рамках замість - у межах; не дивлячись замість - не зважаючи; дозволяє говорити замість - дозволяє вести мову; звідси впливає замість - звідси виходить; і т.п.

Але викладені вище зауваження, побажання та рекомендації не впливають суттєво на цілком позитивну оцінку самої роботи та тому не знижують наукову і практичну цінність дисертаційного дослідження М.І. Берташ. Детальне вивчення її дисертації на тему « Професійно-психологічний відбір працівників державної митної служби» дозволяє зробити висновки, що її авторка оволоділа методологією наукової діяльності, і це дозволило їй якісно та на високому рівні виконати поставлене наукове завдання. Тому дисертацію М.І. Берташ є усі підстави вважати самостійним завершеним науковим дослідженням, що виконане на належному науковому рівні, воно відзначається науковою новизною, теоретичною та емпіричною обґрунтованістю отриманих результатів, а також їхньою очевидною практичною значущістю. Отримані дисертанткою наукові доробки викладено згідно вимог до наукового стилю, її наукова праця є

кваліфікованою інтерпретацією основних положень, що містяться у власному дослідженні. Основні результати дисертації із достатньою повнотою відображено у 17 наукових працях, серед них 1 колективній монографії, 6 наукових статей у виданнях, затверджених МОН України як фахові у галузі психології, 1 статті опублікованій у закордонному періодичному виданні, що проіндексоване у наукометричній базі Scopus. а також 9 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Таким чином, дисертаційна робота Берташ Марії Ігорівни відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44, а її авторка – Берташ Марія Ігорівна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії зі спеціальності 05 – Психологія.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук,
викладач кафедри психології
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Юлія ТЕПЮК

Підпис Ю.О. Тептюк завіряю.

Ректор Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини, доктор
педагогічних наук, професор

Олександр БЕЗЛЮДНИЙ

«04» квітня 2025 року